

“नटराज पुरस्कार” आणि “विश्वकर्मा पुरस्कार” योजना सुरु करणेबाबत....

महाराष्ट्र शासन
इतर मागास बहुजन कल्याण विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : भविजा-२०२३/प्र.क्र.२४/योजना-३
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,
मंत्रालय, मुंबई-४०००३२.
दिनांक: १३ फेब्रुवारी, २०२५

वाचा :- भटके विमुक्त विकास परिषद, महाराष्ट्र प्रांत यांचे निवेदन, दिनांक १५/१०/२०२३

प्रस्तावना :-

महाराष्ट्र राज्याच्या सांस्कृतिक जडणघडणीत पारंपारिक लोककलाकार व पारंपारिक कारागिर यांचा सिंहाचा वाटा आहे. महाराष्ट्र राज्याच्या स्थापनेच्या आंदोलनास पारंपारिक लोक कलाकारांनी व पारंपारिक कारागिरांनी त्यांच्या कलेतून चळवळीचे स्वरूप दिले. त्यामुळे विमुक्त जाती व भटके जमाती या प्रवर्गातील पारंपारिक लोक कलाकारांना “नटराज पुरस्कार” आणि पारंपारिक कारागिरांना “विश्वकर्मा पुरस्कार” देऊन सन्मानित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

मा. मंत्रिमंडळाच्या दिनांक १०/१०/२०२४ रोजीच्या बैठकीत घेतलेल्या निर्णयानुसार, राज्यातील विमुक्त जाती व भटक्या जमातीतील पारंपारिक लोक कलाकारांना “नटराज पुरस्कार” व पारंपारिक कारागिरांना “विश्वकर्मा पुरस्कार” देऊन सन्मानित करण्याच्या योजनेस या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात येत आहे.

२. सदर पुरस्काराची निवड, निकष, पात्रता, नियमावली इत्यादीबाबतचे नियम सोबतच्या परिशिष्ट अ, ब, क व ड मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे विहित करण्यात येत आहेत.
३. सदरच्या पुरस्कारासाठी होणारा खर्च भागविण्यासाठी नवीन लेखा शीर्ष घेण्याची कार्यवाही स्वतंत्रपणे करण्यात येईल.
४. सदरहू शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक २०२५०२१३१३३१०२४५३४ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने.

(र. रा. पेटकर)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) मा. उपमुख्यमंत्री (नगरविकास व गृहनिर्माण) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई

- ४) मा.उपमुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ५) सर्व मंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ६) सर्व राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) मा. विरोधी पक्ष नेता, विधानसभा / विधान परिषद, विधानमंडळ, मुंबई / नागपूर.
- ८) मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
- ९) अप्पर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव सर्व प्रशासकीय विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १०) महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) (लेखा परीक्षा) महाराष्ट्र १ / २, मुंबई / नागपूर.
- ११) जिल्हाधिकारी, सर्व जिल्हे.
- १२) संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे.
- १३) आयुक्त, समाजकल्याण, पुणे.
- १४) सर्व प्रादेशिक उपसंचालक , इतर मागास बहुजन कल्याण (प्रादेशिक) विभाग.
- १५) सर्व सहायक संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण.
- १६) सर्व जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी, जिल्हा परिषद.
- १७) निवासी लेखा परिक्षक, मुंबई.
- १८) अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई.
- १९) सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी.
- २०) निवड नस्ती (योजना -३).

परिशिष्ट- अ

विमुक्त जाती व भटक्या जमातीतील पारंपारिक लोक कलाकारांना “नटराज पुरस्कार” आणि पारंपारिक कारागिरांना “विश्वकर्मा पुरस्कार” योजना नियमावली

शासन निर्णय क्रमांक: भविजा-२०२३/प्र.क्र.२४/योजना-३, दिनांक १३ फेब्रुवारी, २०२५

विमुक्त जाती व भटक्या जमातीतील पारंपारिक लोक कलाकारांना व पारंपारिक कारागिरांना अनुक्रमे “नटराज पुरस्कार” व “विश्वकर्मा पुरस्कार” देण्याकरीता खालीलप्रमाणे अटी व शर्ती निश्चित करण्यात येत आहेत:-

अ.क्र.	तपशील
१	संक्षिप्त शीर्षक
२	उद्दिष्ट

सदर योजनेस “नटराज पुरस्कार” व “विश्वकर्मा पुरस्कार” असे संबोधण्यात यावे.

(अ) विमुक्त जाती व भटक्या जमातीसाठी सामाजिक, कलात्मक व प्रबोधन इत्यादी क्षेत्रात काम करीत असलेल्या पारंपारिक लोककलाकार/लोककलावंतांची सूची (जाती, उपजाती व तत्सम) पुढीलप्रमाणे आहेत:-

१) गोंधळी - देवीचा गोंधळ गीते सादर करून श्रद्धा जागरण करणारे. लग्न कार्य अगोदर देवीचा गोंधळ घालून पुजा केली जाते.

२) गोपाळ - भोरपी व खेळकरी हे विविध कसरतीचे खेळ, उंच बांधलेल्या दोरीवर चालणे असे खेळ करून मनोरंजन करीत.

३) मरिआईवाले / कडकलक्ष्मी - मरीआईचा पितळी मुखवटा असलेला गाडा किंवा कपाट डोक्यावर घेऊन गल्लो - गल्ली जाऊन अंगावर चामडी चाबुक कोडाने फटके मारून देवीचा जागर करणे.

४) वासुदेव - सूर्योदय समयी डोक्यावर मोरपिसाचा टोप व विशिष्ट वेश परीधान करून चिपळया वाजवत घोरोघरी जाऊन हरिनामाचा गजर करीत श्रद्धा जागरण व लहान थोरांचे मनोरंजन करणारे.

५) कोल्हाटी / डोंबारी - विशेषतः महिला दोन तीन व एक दोन पुरुष आपल्या नृत्य अदाकारीने ढोलकीच्या तालावर नृत्य व सवाल जबाब सादर करून मनोरंजन करणे.

६) मसनजोगी - स्मशानयोगी स्मशानात राहणारे पुर्वी स्मशानातील धार्मिक क्रियाकर्मासाठी मदत करीत. आता त्याच पोषाखात गावगाड्यात जाऊन कला सादर करून पोट भरणारे कलाकार.

७) बहुरूपी - बोहर्षी, भोरपी, रायरंध्र, - बहु म्हणजे खुप विविध प्रकारची देवीदेवतांची रूपे घेऊन पौराणिक किंवा सामाजिक विषयांवर लहान मोठी नाटिका सादर करून मनोरंजन करणारे तसेच पोलीस, पोलीस फौजदार अधिकारी अशी रूपे घेऊन घाबरवून दमात घेतात. नंतर हे सर्व पोटासाठी करतो असं खरंखरं सांगून दिलेल्या बक्षीसावर पोट भरणारे कलाकार.

८) बंजारा - लमाण, लंबाडा- बंजारा पोषाखात विशेषतः महिला व पुरुष समुहाने बंजारा बोलीत लोकगीतावर नृत्य सादर करतात.

९) धनगर - जत्रा व विशेष कार्यक्रमांमध्ये धनगरी बोलीत गज नृत्य सादर करून व ढोल वाजवून ओव्या गायन करतात व धनगर समाजाशी संबंधित इतर अनुषंगिक कला.

अ.क्र.	तपशील
	<p>१०) कटाबु - लाकडी, कापडी बाहुल्या यांच्या सहाय्याने कठपुतळ्यांचा खेळ करून नाटिका सादर करून मनोरंजन करणारे. सध्या ही जमात व खेळ नामशेष होत आहे.</p> <p>११) दरवेशी, माकडवाला - अस्वल तसेच माकड या प्राण्याच्या सहाय्याने मनोरंजनात्मक खेळ सादर करणारे. सध्या प्राणी संरक्षण कायद्यामुळे असे खेळ सादर करण्याचे प्रमाण नाही.</p> <p>१२) नंदीवाले - तिरमल नंदीबैल सजऊन गावोगावी गल्लो-गल्ली जातात. बदलाचे विविध खेळ करून तसेच भविष्य हवामान कथन तसेच सांकेतिक भाषेचा वापर करून दान देणाऱ्याचे कुळाचा उद्धार करतात.</p> <p>१३) पांगुळ - बपांगुळ किंवा पिंगळा ही एक भटक्या भिक्षेकऱ्यांची जात आहे. सूर्यदेवाचा शरीराने पांगळा असलेला सारथी 'अरुण' याचे प्रतिनिधी म्हणून हे पिंगळे ओळखले जातात. म्हणूनच ते अरुणोदयाच्या आधीच दारात येतात आणि 'धर्म जागो' अशी शुभकामना व्यक्त करून दान मागतात. कधीकधी हे पिंगळे पहाटेच्या वेळी एखाद्या झाडावर किंवा भिंतीवर बसलेले दिसतात. तेथूनच ते येणाऱ्या जाणाऱ्यांकडून दान मागतात. खांद्यावर घोंगडी, धोतर, डोक्यावर रंगीबेरंगी चिंध्यांपासून बनवलेली टोपी व काखेला झोळी असा त्यांचा पोषाख असतो. त्यांच्या हातात घुंगराची काठी आणि कंदील असतो.</p> <p>१४) चित्रकथी - कापडावर, घरांच्या भिंतीवर पौराणिक प्रसंगाची चित्रे काढून त्या आधारे इतिहास कथा सांगून मनोरंजन करणारे.</p> <p>१५) गारूडी - साप गारूडी - पुंगी वाजवत सापाचे खेळ करून दाखवत मनोरंजन करणारे.</p> <p>१६) भराडी - नाथबावा, नाथजोगी, नाथपंथी डवरी गोसावी- प्राचीन नाथ संप्रदाय तथा आध्यात्मिक ज्ञान साह्याने भगवी कफनी धारण करून भुत भविष्य कथन करणारे.</p> <p>१७) हेळवे - वंशावळी लेखन करून वेळोवेळी ती त्या त्या जातीच्या घरी जाऊन कथन करणे व त्यात जन्म-मृत्यु व इतर नोंद घेणारे व जपणूक करणारे.</p> <p>१८) जोशी - डमरूवाले, कुडमुडे, मेढंगी, सरोदे, सरोदी भगवा वेश परीधान करून डमरू पंचांग या मदतीने भविष्य कथन करणे समस्या समाधानासाठी दैवी उपाय सुचविणारे.</p> <p>१९) कंजारभाट - कंजर, नट- पारंपरिक नृत्य अदाकारी ई. साह्याने मनोरंजन करणारे.</p> <p>२०) उक्त नमूद केलेल्या कारागिरांशिवाय इत्यादि तत्सम कारागिर यांच्या कामाची दाद / दखल घ्यावी व इतरांना त्यापासून प्रेरणा मिळावी, जेणेकरून या समाजातील पारंपारिक लोककलाकार पुढे यावेत.</p>
उद्दिष्ट	<p>ब) विमुक्त जाती, भटक्या जमातीतील पारंपारिक कारागिरी करणारे समाजातील घटक (जाती, उपजाती व तत्सम) पुढीलप्रमाणे आहेत:-</p> <p>१. ओतारी - धातु ओतुन त्यापासून मुर्ती व विविध कलात्मक व उपयोगी वस्तु बनविणारे.</p> <p>२. वडार, पाथरवट, संगतराश - दगड संगमरवर यापासून देवादिकांच्या मूर्त्या, कलात्मक दगड घडविणे कोरीवकाम करणे, दगडी मंदिरे उभारणे.</p> <p>३. लोहार, घिसाडी, गाडी लोहार - लोखंडी हत्यारे व बैलगाडीच्या धावा बनविणारे तसेच कृषी उपयोगी अवजारे व गृहपयोगी वस्तु बनविणे.</p>

अ.क्र.	तपशील
	<p>४. कैकाडी - धोंतले, कोरवा - बांबू, संकाडी यांपासून टोपल्या, सुप, झाडे, कणगी अन्य वस्तू बनविणे.</p> <p>५. सिंगलगार - कातारी, शिख सिकलकर, शिकलगर - लाकडी वस्तू बनविणारे कातारी तसेच शिख शिकलकर, शिकलगर - लोखंडी धारदार हत्यारे व वस्तू बनविणारे.</p> <p>६. बेलदार - कलात्मक वीट व दगडी बांधकाम करणारे.</p> <p>७. काशीकापडी - काशीकावडी - काशी यात्रा करून कावडीतील गंगेचे पाणी खेड्यापाड्यात नेत, रामलीला सादर करीत त्या बदल्यात मिळणाऱ्या कपडे जास्त प्रमाणात मिळाले की ती विकण्याचा व्यवसाय करणारे.</p> <p>८. भामटा - भामटी गिरणी वडार, टकारी - दगडाच्या घरगुती वापरातील गिरणी म्हणजे जाते, पाटे, वरवंटा खल यांना टाके घालणारे.</p> <p>९. उक्त नमूद केलेल्या कारागिरांशिवाय इत्यादि तत्सम कारागिर यांच्या कामाची दाद/ दखल घ्यावी व इतरांना त्यापासून प्रेरणा मिळावी, जेणेकरून या समाजातील पारंपारिक कारागीर पुढे यावेत.</p>
३	<p>सामाजिक कार्याचे स्वरूप</p> <p>विमुक्त जाती व भटक्या जमातीकरीता सामाजिक, कलात्मक व प्रबोधन इत्यादी क्षेत्रात काम करीत असलेल्या पारंपारिक लोककलाकार / लोककलावंत व पारंपारिक कारागिर यांना सदर योजना लागू असेल.</p>
४	<p>पुरस्कार</p> <p>पुरस्कार पुढीलप्रमाणे राहतील :-</p> <p>विमुक्त जाती व भटक्या जमातीसाठी कार्य करणारे पारंपारिक लोककलाकार व पारंपारिक कारागिर यांच्यासाठी :-</p> <p>१. शासनाने मान्यता दिलेले सन्मानपत्र, स्मृति चिन्ह</p> <p>२. रु. २५,०००/- रोख रक्कम / धनादेश</p> <p>३. रु. ५१,०००/- रोख रक्कम / धनादेश</p> <p>४. एक शाल किंवा साडी - खण आणि श्रीफळ</p>
५	<p>पात्रता</p> <p>विमुक्त जाती व भटक्या जमातीसाठी कार्य करणारे पारंपारिक लोककलाकार व पारंपारिक कारागिर यांच्यासाठी:-</p> <p>१) या योजनेनुसार विमुक्त जाती व भटक्या जमातीकरिता सामाजिक, कलात्मक व प्रबोधन इत्यादी क्षेत्रात काम करीत असलेल्या पारंपारिक लोककलाकार / लोककलावंत (उद्दिष्टामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे जाती, उपजाती व तत्सम) असावेत.</p> <p>२) विमुक्त जाती व भटक्या जमातीसाठी सामाजिक, कलात्मक व प्रबोधन इत्यादी क्षेत्रात कमीत कमी दहा (१०) वर्षे कार्य केलेले असावे.</p> <p>३) पुरस्कार देतांना अशा सामाजिक कार्यकर्त्यांचे वय खालीलप्रमाणे असावे :</p> <p>अ. पुरुषांचे वय ४५ वर्षे अथवा त्यापेक्षा जास्त असावे.</p> <p>आ. स्त्रियांचे वय ४० वर्षे अथवा त्यापेक्षा जास्त असावे.</p> <p>इ. अपवादात्मक प्रकरणी वय शिथिल करण्याचे अधिकार निवड समितीकडे राहतील.</p> <p>४) कोणत्याही व्यक्तीस एकापेक्षा अधिक वेळा पुरस्कारासाठी पात्र समजण्यात येणार नाही.</p> <p>५) पुरस्कार मिळण्यास पात्रता व्यक्तिगत, मौलिक कार्यावरून ठरविण्यात येईल.</p>

अ.क्र.	तपशील
	<p>समाजातील त्यांच्या पदाच्याबाबतीत विचार करण्यात येणार नाही.</p> <p>६) सदर पुरस्कार मिळण्यास आमदार / खासदार / जिल्हा परिषद सदस्य लोकप्रतिनिधी पात्र असणार नाहीत.</p> <p>७) वरील क्षेत्रात कमीत कमी १० वर्षे वैयक्तिक किंवा संघटनात्मक अभिजात कार्य करणाऱ्या व्यक्ती या पुरस्कारास पात्र असतील.</p>
६	<p>पुरस्काराची संख्या</p> <p>पारंपारिक लोककलाकार व पारंपारिक कारागिरांसाठी दरवर्षी खालीलप्रमाणे पुरस्कार देण्यात येतील:-</p> <p>अ) पारंपारिक लोककलाकारांना व पारंपारिक कारागिरांना विभाग स्तरावर सात (७ x २) पुरस्कार देण्यात येतील.</p> <p>ब) पारंपारिक लोककलाकारांना व पारंपारिक कारागिरांना राज्य स्तरावर दोन (२ x २) पुरस्कार देण्यात येतील.</p> <p>(उक्त राज्यस्तरीय पुरस्कारामध्ये महिलासाठी - १ व पुरुषांसाठी - १ राखीव पुरस्कार असतील. यामध्ये बदल करण्याचा अधिकार निवड समितीस राहिल)</p>
७	<p>अर्जाच्या शिफारशीची पध्दत व छाननी</p> <p>सहायक संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण यांनी त्यांच्या जिल्ह्यातील विमुक्त जाती व भटक्या जमातीसाठी कार्य करणारे समाजसेवक, कलावंत, प्रबोधनकार व इ. क्षेत्रात काम करणारे पारंपारिक लोककलाकार व पारंपारिक कारागीर यांचे विहित नमुन्यात प्रस्ताव मागवून त्याची जिल्हास्तरावर प्रचलित नियम, अटी व शर्ती विचारात घेऊन पडताळणी करून फक्त पात्र प्रस्ताव आपल्या स्वयंस्पष्ट शिफारशीसह प्रादेशिक उपसंचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण विभाग यांच्या मार्फत संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे यांचेकडे सादर करतील.</p> <p>सहायक संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण शिफारस करताना खालील कागदपत्रे तपासून सादर करतील:-</p> <ol style="list-style-type: none"> १. संपूर्ण परिचय पत्रक. २. व्यक्तीने संपादित केलेले यश किंवा उत्कृष्ट कार्य. ३. शिफारस करण्यात येणाऱ्या व्यक्तीने समाजसेवक, कलात्मक, प्रबोधन व इ. क्षेत्रात केलेल्या कामासंबंधी पुरावा तथा तत्संबंधी आवश्यक कागदपत्रे, प्रसिध्दी (वर्तमानपत्रे, मासिक इ.) व छायाचित्रे इत्यादी ४. व्यक्तीचे पासपोर्ट आकाराचे छायाचित्र ५. वयाचा पुरावा ६. संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे यांचेकडे किंवा शासनाकडे तथा अन्य मार्गाने आलेले वैयक्तिक अर्ज / प्रस्ताव विचारात घेतले जाणार नाहीत. ७. अपूर्ण शिफारशी विचारात घेतल्या जाणार नाहीत.

अ.क्र.	तपशील																			
८	आलेल्या शिफारशीची छाननी	<p>सहायक संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण यांनी शिफारस केलेल्या पात्र प्रस्तावांची छाननी करण्यासाठी संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली खालीलप्रमाणे छाननी समिती गठीत करण्यात येत आहे :-</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>अ.क्र.</th><th>पद</th><th>पदनाम</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td>१</td><td>संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे</td><td>अध्यक्ष</td></tr> <tr> <td>२</td><td>सह संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे</td><td>सदस्य</td></tr> <tr> <td>३</td><td>संबंधित विभागाचे प्रादेशिक उपसंचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण</td><td>सदस्य</td></tr> <tr> <td>४</td><td>दोन विशेष निर्मात्रित अशासकीय सदस्य</td><td>सदस्य</td></tr> <tr> <td>५</td><td>संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे यांनी नियुक्त केलेला अधिकारी</td><td>सदस्य सचिव</td></tr> </tbody> </table>	अ.क्र.	पद	पदनाम	१	संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे	अध्यक्ष	२	सह संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे	सदस्य	३	संबंधित विभागाचे प्रादेशिक उपसंचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण	सदस्य	४	दोन विशेष निर्मात्रित अशासकीय सदस्य	सदस्य	५	संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे यांनी नियुक्त केलेला अधिकारी	सदस्य सचिव
अ.क्र.	पद	पदनाम																		
१	संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे	अध्यक्ष																		
२	सह संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे	सदस्य																		
३	संबंधित विभागाचे प्रादेशिक उपसंचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण	सदस्य																		
४	दोन विशेष निर्मात्रित अशासकीय सदस्य	सदस्य																		
५	संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे यांनी नियुक्त केलेला अधिकारी	सदस्य सचिव																		
९	शासनाची मान्यता	<p>१) संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत छाननी समितीकडून प्राप्त शिफारशी / प्रस्ताव मा. मंत्री, इतर मागास बहुजन कल्याण यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत निवड समितीकडे मान्यतेसाठी पाठविल्या जातील. निवड समितीच्या मान्यतेनंतर पुरस्कार जाहीर केले जातील.</p> <p>२) निवड समितीची मान्यता अंतिम राहील.</p>																		
१०	पुरस्काराचे वितरण	<p>समारंभ शासनाने निश्चित केलेल्या ठिकाणी केंद्रीय मंत्री/ राज्यपाल / मुख्यमंत्री / मंत्री/प्रतिष्ठित व्यक्ती यांच्याहस्ते पुरस्कार प्रदान केला जाईल आणि सन्मानपत्रावर विभागाचे मंत्री व विभागाचे सचिव यांच्या स्वाक्षण्या असतील. पुरस्कारासाठी निवड झालेल्या व्यक्तीचे निधन झाले असेल तर त्यांच्या / तिच्या कायदेशीर वारसास पुरस्कार अदा केला जाईल. पुरस्कार मिळालेल्या व्यक्तींना हा पुरस्कार व्यक्तीशः दिला जाईल.</p>																		
११	समारंभाचा दिवस	<p>मा. मंत्री, इतर मागास बहुजन कल्याण यांनी निश्चित केलेल्या दिनांकास “नटराज पुरस्कार” व “विश्वकर्मा पुरस्कार” वितरण केले जातील.</p>																		
१२	खर्च	<p>पुरस्कार वितरण समारंभ देयके आणि इतर आकस्मिक खर्च इ. करीता होणारा खर्च इतर मागास बहुजन कल्याण विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांनी संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे यांच्या अधिनस्त ठेवलेल्या मंजूर तरतुदीनुसार भागवावा आणि त्यासाठी सोबत जोडलेल्या विवरणपत्र-ब मधील कार्यपद्धती अवलंबवावी.</p>																		

परिशिष्ट-ब

“नटराज पुरस्कार” व “विश्वकर्मा पुरस्कार” समारंभासाठी खर्चाची पध्दती

अ.क्र.	तपशील
१	पुरस्कार विजेत्यास रोख बक्षिस १. रु.२५,०००/- रोख रक्कम / धनादेश- विभाग स्तरावर २. रु.५१,०००/-रोख रक्कम / धनादेश- राज्य स्तरावर
२	पुरस्कार विजेत्यास प्रवास भत्ता पुरस्कार विजेत्यास निवासस्थानापासून समारंभाच्या ठिकाणापर्यंत आणि परतीचे रेल्वेच्या पहिल्या वर्गाचे प्रवास भाडे किंवा इतर सार्वजनिक वाहनांचे / एस.टी. बसेसचे प्रत्यक्ष भाडे पुरस्कार विजेत्या आणि त्यांची पत्नी / पती व त्यांची दोन मुले यांना दिले जाईल.
३	इतर सवलती पुरस्कार विजेता आणि त्याचे कुटुंबीय तसेच हे पुरस्कार देण्याच्या ठिकाणी दोन दिवसांपर्यंत शासनाचे पाहुणे म्हणून राहतील. पहिल्या दिवशी पुरस्कारप्राप्त व्यक्ती संस्थेचा प्रतिनिधी यांचे आगमन व त्यांचे स्वागत करणे, दुसऱ्या दिवशी पुरस्कार वितरण समारंभ आयोजित करणे शासनाकडून केला जाईल.
४	सन्मानपत्र, शाल, साडी-खण इ. देणे पुरस्कार विजेत्यास / संस्थेस सन्मानपत्र, शाल किंवा साडी-खण, एक श्रीफळ (नारळ) आणि पुरस्कार विजेत्याच्या पत्नीस किंवा पतीस एक श्रीफळ दिले जाईल.
५	इतर संकीर्ण आणि आकस्मिक खर्च हस्तपुस्तिकेच्या छपाईसाठी आणि आमंत्रणपत्रिकेसाठी होणारा खर्च आणि इतर खर्च उदा. हॉलचे भाडे, स्टेज, मंडप माईक सिस्टीम, डिजीटल बॅनर, फर्निचर, पुष्पहार - गुच्छ, समूह छायाचित्रण, व्हिडीओ शुटींग, प्रसिध्दी, जाहिराती, साधनसामुग्री, कामगार आणि अल्पोपहार खर्च इ. खर्च प्रचलित दर विचारात घेऊन करण्यात येईल.

टीप :- संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे हे आहरण व संवितरण अधिकारी असतील आणि यासाठी लागणाऱ्या खर्चास मंजूरी देणे व ठरवून दिल्यानुसार खर्च करण्यासाठी त्यांना प्राधिकृत केले आहे व ते सन्मानपत्र, स्मृति चिन्ह, हस्तपुस्तिका आणि आमंत्रणपत्रिका शासकीय मुद्रणालयाकडून छापून घेतील.

परिशिष्ट-क**“नटराज” व “विश्वकर्मा” पुरस्काराच्या समारंभासाठी खर्चाचा तपशील**

अ.क्र.	तपशील	रक्कम रुपये
(अ)	लोककलाकार व कारागिरांवरील खर्च	
१	राज्य स्तरावर- पुरस्कारार्थी लोककलाकार व कारागिरांना रोख पुरस्कार प्रत्येकी (२ x २ x ५१,०००/- रुपये) (महिलांसाठी-१ व पुरुषांसाठी-१ राखीव)	२,०४,०००.०
२	विभाग स्तरावर- पुरस्कारार्थी लोककलाकार व कारागिरांना रोख पुरस्कार प्रत्येकी (२ x ७ x २५,०००/- रुपये)	३,५०,०००.००
३	पुरस्कारार्थी लोककलाकार व कारागिरांना वूलनची शाल /ब्लाउज पीस (महिलांसाठी) प्रत्येकी (२ x ९ x १,०००/- रुपये)	१८,०००.००
४	पुरस्कार प्राप्त लोककलाकार व कारागिरांना स्मृति चिन्ह व सन्मानपत्र (२ x ९ x ५०००/- रुपये)	९०,०००.००
५	हॉटेलमधील भोजन व राहण्याचा खर्च (२ दिवसांसाठी), जाणे - येणे प्रवास भाडे पुरस्कारार्थी लोककलाकार व कारागीर (कुटुंबासह- २ मुले)	८,४०,०००.००
	एकूण "अ"	१५,०२,०००.००

(ब)	सामुहिक समारंभाचा खर्च	
१	हॉल भाडे, रंगमंच, सजावट व हॉल सजावट इत्यादी	१,५०,०००.००
२	श्रीफळ, पुष्पहार - गुच्छ इत्यादी	१०,०००.००
३	समूह छायाचित्र, व्हिडीओ शुटींग, कामगार व साधनसामुग्री	५०,०००.००
४	डिजीटल बॅनर, प्रसिध्दी व जाहिराती खर्च	५०,०००.००
५	लक्झरी बस भाडे, सरकारी वाहनाचे पेट्रोल, प्रेक्षणीय स्थळांना भेटी, हारतुरे, रेस्ट हाऊस भाडे किंवा हॉटेल्स, निवास भाडे खर्च	५०,०००.००
६	समारंभाच्या वेळी भोजनाचा खर्च (अंदाजे १५० व्यक्ती)	१,००,०००.००
	एकूण "ब"	४,१०,०००.००
	एकूण "अ" व "ब"	१९,१२,०००.००

(टीप :- सदर खर्च महागाई निर्देशांकाप्रमाणे तसेच प्रचलित दरानुसार कमी - जास्त होण्याची शक्यता आहे)

परिशिष्ट-ड

विमुक्त जाती व भटक्या जमातीतील पारंपारिक लोककलाकारांना “नटराज पुरस्कार” आणि पारंपारिक कारागिरांना “विश्वकर्मा पुरस्कार” निवड करण्याकरीता खालीलप्रमाणे राज्यस्तरीय निवड समिती

“नटराज पुरस्कार” आणि “विश्वकर्मा पुरस्कार” हे पुरस्कार प्रदान करण्यासाठी राज्यातील विमुक्त जाती व भटक्या जमातीतील पारंपारिक लोककलाकार व पारंपारिक कारागिर यांची निवड करण्यासाठी खालीलप्रमाणे राज्यस्तरीय निवड समिती गठीत करण्यात येत आहे:-

अ.क्र	पद	पदनाम
१	मा. मंत्री, इतर मागास बहुजन कल्याण	अध्यक्ष
२	मा. राज्यमंत्री, इतर मागास बहुजन कल्याण	सदस्य
३	अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, इतर मागास बहुजन कल्याण विभाग, मंत्रालय, मुंबई	सदस्य
४	संचालक, इतर मागास बहुजन कल्याण संचालनालय, पुणे	सदस्य
५	मा.मंत्री (इमाबक) यांनी नियुक्त केलेले दोन अशासकीय सदस्य	सदस्य
६	सह सचिव /उप सचिव (संबंधित विषय), इतर मागास बहुजन कल्याण विभाग, मंत्रालय, मुंबई	सदस्य सचिव